

Кам'янець-Подільська територіальна громада
Кам'янець-Подільське позашкільне навчально-виховне об'єднання

Мурали
Кам'янця-Подільського
як екскурсійні артоб'єкти
міста

Автори:
Наталія ІЛІШ,
директор ПНВО, керівник гуртка
Олеся КУХ,
завідувачка туристсько-краєзнавчого відділу,
керівник гуртка ПНВО

Наталія Миколаївна Глаш, Олеся Миколаївна Кух. Мурали Кам'янця-Подільського як екскурсійні артоб'єкти міста. Класифікація: методичні рекомендації. 45 сторінок.

Рецензенти:

Л.С. Подшивалова, заступник директора з навчально-виховної роботи Кам'янець-Подільського позашкільного навчально-виховного об'єднання об'єднання.

О.В. Повар, методист туристсько-краєзнавчого відділу Кам'янець-Подільського позашкільного навчально-виховного об'єднання об'єднання.

*Схвалено науково-методичною радою
Кам'янець-Подільського позашкільного-навчально-виховного об'єднання
(Протокол №2 від 08.12.2023 р.)*

У посібнику подаються рекомендації щодо проведення мистецької екскурсії, темою якої є мурали Кам'янця-Подільського як форми проведення уроку, гурткового заняття, виховного заходу. Подано текст екскурсії як інформаційне наповнення, а також розроблено маршрут на мапі міста. Авторами, також подається перелік усіх наявних та уже знищених муралів, автори та адреси нанесених стінописів.

Методичний посібник рекомендовано вчителям соціальних дисциплін ЗЗСО, керівникам гуртків позашкільних закладів освіти туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного напрямів, а також школи мистецтв. для учнівської молоді у ЗЗСО та закладах позашкільної освіти.

© Н.М. Глаш, О.М. Кух, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. НАВЧАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ ЦІКАВОГО УРОКУ ЧИ ГУРТКОВОГО ЗАНЯТТЯ	6
2. МУРАЛИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ЯК ЕКСКУРСІЙНІ АРТОБ'ЄКТИ МІСТА.....	8
3. ТЕ, ЧОГО УЖЕ НЕ ПОБАЧИМО, – ВТРАЧЕНІ МУРАЛИ	26
4. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	32
5. СЛОВНИК-ДОВІДНИК ТЕРМІНІВ	33
6. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	34
7. ДОДАТКИ	35

ВСТУП

Сучасний світ дає дуже багато нових можливостей для навчання і виховання дітей. Безмежний інформаційний простір може сприяти розвитку особистості, а можна у ньому і загубитися. Проте не варто відмовлятися і від давно перевірених та дієвих форм, таких як екскурсія. Екскурсії стали невід'ємною частиною дозвілля і дорослих і дітей. Але їх можна використовувати з навчальною та виховною метою. Різноманітна тематика екскурсій розширює кругозір дітей, дає можливість визначитися зі своїми інтересами.

Кам'янець-Подільський – відома туристична перлина України! Старе місто – третє, за кількістю історичних пам'яток, після Києва та Львова. Місто, що розташоване на природному скелястому півострові, мальовниче виглядає на світлинах з усіх ракурсів! Безперечно, давня архітектура, фортеця та каньйон річки Смотрич приваблюють туристів. У місто хочеться повертатися знову і знову та дізнаватися щось нове, глибше, тематичніше, ніж оглядова екскурсія. Творчі екскурсиводи міста можуть запропонувати авторські екскурсії різної тематики: «Оборонна архітектура міста», «Культурна архітектура міста», «Кам'янець - місто кави», «Вечірня костюмована екскурсія «Полювання на відьом», «Кам'янець єврейський», «Кам'янець – остання столиця УНР», геологічна екскурсія «На дні давнього моря» і тому подібне. Такі тематичні екскурсії цікаві і гостям, і мешканцям міста, зокрема і учнівським групам.

Але ця тематика, переважно, стосується Старого міста. Новий план, особливо центр, не має архітектурних принад, оскільки забудовувався швидко після Другої світової війни. Однак 2000-ні роки внесли свою родзинку. Кам'янець відомий і своїми фестивалями різноманітної тематики. Серед яких Re\$publika – артфестиваль для творчих людей у музиці та мистецтві. Саме в рамках цього фестивалю у місті почали створюватися мурали, які прикрасили фасади будинків у Старому місті та на Новому плані.

Так вималювалася ще одна тема і маршрут екскурсії. Перевага його у тому, що він проходить спальними районами, де розташовані навчальні заклади. Тому його можна і варто використовувати для навчальних екскурсій. Проводячи екскурсії найцікавішими стінописами міста, розповідаючи про закладений зміст, художню цінність, ми розвиваємо естетичний смак, тонке відчуття мистецтва. І разом з тим даємо можливість дізнатися про інші сторінки історії Кам'янця – мистецькі та фестивальні.

Ще одним практичним результатом стане вивчення вулиць та житлових кварталів, міста та здатності у них орієнтуватися.

1. НАВЧАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ, ЯК ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ ЦІКАВОГО УРОКУ ЧИ ГУРТКОВОГО ЗАНЯТТЯ

Сьогодні екскурсія стала невід'ємною частиною дозвілля та навчання людей. Це – і окремий вид послуг і форма заняття, яка може надаватися різним категоріям населення, не залежно від віку, як-от: місцеві жителі, відпочивальники, школярі, студенти, учасники конференцій, виставок, нарад, транзитні пасажери тощо.

Крім того, це наочний процес пізнання навколишнього світу, його предметів і явищ, процес знайомства з особливостями природи, історії, побуту, визначними пам'ятками міста, регіону чи країни[1].

Правильно підготовлена і проведена екскурсія дає змогу екскурсанту «побачити» за допомогою своєї уяви та мислення щось більше, ніж те, що перед ним є в цей момент як об'єкт спостереження. Так відбувається тому, що всі об'єкти – пам'ятки історії та культури, музейні експонати – цікаві не тільки самі собою, а як свідчення існування певної культури, втілення певної історичної епохи.

Екскурсії розрізняють:

а) за змістом – виробничі, біологічні, історичні, краєзнавчі, мистецтвознавчі та інші;

б) за витратою часу – короткочасні та тривалі;

в) за місцем у навчально-виховному процесі – вступні (на початку вивчення теми або розділу програмного матеріалу), проміжні (у процесі вивчення теми або розділу програмного матеріалу), підсумкові (у кінці вивчення теми, розділу).

У цьому посібнику мова піде про навчальну екскурсію певної тематики, таку як форму організації навчально-виховної роботи, що дозволяє організувати спостереження та виконати навчальні завдання, урізноманітнити навчальний процес та дозвілля здобувачів освіти.

Навчальна екскурсія має свої особливості в організації та методиці проведення:

1. тривалість проведення від академічної години (45 хвилин) до однієї доби;
2. наявність екскурсантів, можна завчасно визначати їх кількість;
3. наявність кваліфікованого керівника-спеціаліста (екскурсовода);
4. наочність, зорове сприйняття, показ екскурсійних об'єктів на місці їх розташування;
5. переміщення по заздалегідь визначених маршрутам;
6. цілеспрямованість показу об'єктів, наявність певної теми;

7. активна діяльність учасників (спостереження, вивчення, дослідження об'єктів)[2].

Проживання у місті, де є багато історичних, культурних, архітектурних пам'яток з цікавою та різноманітною історією, сприяє творенню багатогранної особистості. Плануючи навчальну екскурсію, слід провести попередню підготовку (психологічну, змістову та етичну), уточнити розподіл завдань серед учнів. А в процесі екскурсії отримувати зворотній зв'язок. Взаємна комунікація і виконання завдань є найефективнішим компонентом навчальної екскурсії.

Навчальну екскурсію муралами міста рекомендуємо провести у гуртках туристсько-краєзнавчого спрямування чи як уроки з географії та історії рідного краю. При її плануванні можна ставити наступні завдання:

- вивчення культурної, зокрема, фестивальної історії міста;
- вивчення міста за мапою, мурали як контрольні пункти заздалегідь відзначені або які потрібно нанести на мапу;
- робота з додатками-картами на телефоні;
- вивчення стилів мистецтва, які використовували художники;
- пошуки посилів на малюнках чи ідейного наповнення.

Екскурсію можна підготувати за такими темами і попередньою підготовкою:

- вивчення вулиць рідного міста з пошуком муралів. Учитель попередньо готує для учнів чи гуртківців мапи. Пошук можна здійснювати акцентуючи увагу на назвах вулиць, розташуванням їх відносно районів міста (схід, захід, південь, північ). Рухом вулицями з врахуванням сторін світу і учні можуть по черзі вести за мапою до муралу..
- для гуртківців-орієнтувальників, наприклад, розташування муралу відносно якогось об'єкту, формулюючи: «на південному фасаді будинку, за 300 м. від Будинку культури на південь». Такі вправи, допомагають орієнтуватися в просторі міста, відчувати відстань та орієнтацію будинків і житлових кварталів щодо сторін світу.
- визначити точні номери будинків і нанести їх на мапу, маючи лише назву вулиці.

Такі завдання рекомендуємо ставити для невеликих груп, до 15 осіб віком від 10 р.

Для гуртків «Юні екскурсоводи» можна запропонувати скласти маршрут чи підготувати короткий текст. Для гуртків мистецького напрямку, художників чи фотографів, екскурсійний маршрут теж буде цікавим і розвиваючим, а можливо і мотивуючим, з можливістю зафіксувати на фото чи відтворити мурал на малюнку, а потім влаштувати виставку. Попередньо можна дослідити історії авторів муралів, відшукати їх підписи на стінописах.

Споглядаючи мурали, варто акцентувати увагу на ідейному наповненні малюнку та на емоціях, які вони викликають у глядача, з'ясувати доповнили чи зіпсували малюнки житловий квартал.

Навчальна екскурсія повинна мати і обов'язковий компонент – перевірка досягнень її мети та результатів. Оформлення результатів екскурсії може бути індивідуальним і груповим. З метою актуалізації знань і життєвого досвіду учнів, створення емоційного тла подальших уроків доцільно використовувати зібраний ними на екскурсії матеріал.

У якості підсумку можна запропонувати скласти особистий рейтинг муралів, за особистим уподобанням, почути, який емоційний стан викликав той чи інший стінопис, чи запам'ятали екскурсанти авторів малюнків, чи віднайшли вони схожі стилі та посили у різних малюнках.

Безперечно, правильно організована та проведена навчальна екскурсія дозволяє дітям на емоційному рівні глибше закріпити нові знання, спонукає до самоосвіти та виявленню власних дослідницьких інтересів.

2. МУРАЛИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО – ЯК ЕКСКУРСІЙНІ АРТОБ'ЄКТИ МІСТА

Сьогодні немає жодного міста чи містечка, яке б не мало малюнку-муралу на фасаді будинку чи великому паркані. Мурали є і прикрасою, і рекламою, гаслом, закликком та реакцією на якусь подію; носять соціальний, філософський чи політичний посил.

Трішки про історію, а як же без неї! «Предками» чи «родичами» муралу можна вважати фрески, які знаходять ще у єгипетських пірамідах, та секко, вітражі та мозаїки (додаток А). Найвідомішими фресками в Україні є розписи Софії Київської. Мозаїки збереглися з найдавніших часів. На території України вони були популярні в грецьких-містах колоніях Північного Причорномор'я, а у радянський час – прикрасою фасадів будинків, фойє громадських установ і шкіл, зупинок громадського транспорту, носили соціальний характер чи народний.

Щодо муралу чи то стінопису, то авторські малюнки великої площі, що носили гостросоціальний характер, зародилися у Мексиці, щоб привернути увагу до проблем у суспільстві. Як створюються мурали? Спочатку художнику потрібно звернутися з відповідним листом до міськради, в якому зазначити адресу будинку та додати ескіз малюнку та приклади попередніх робіт.

Але мурали Кам'янця мають свою особливу історію створення – вони пов'язані з фестивальною історією міста. Кам'янець-Подільський відоме як фестивальне місто різної тематики. Мурали теж народилися з втіленням ідеї про фестиваль. У 2011 р. 16-18 вересня, відбувся перший фестиваль Re\$publika, ідейником якого став Андрій Зоїн. Фестиваль містить художню, музичну та літературну складову. На музичній – заробляються кошти на художню. Особливість муралів нашого міста полягає і в тому, що вони нанесені на мапу міста в ресурсі CoogIeMaps.

За 8 років фестивалю, що проходив у місті було намальовано біля 50 стінописів різної тематики та розміру у всіх районах міста, з 3 них – на дахах. Сам фестиваль теж вартує уваги, оскільки за цей час на творчих майданчиках грали рок, електроніку, класичну музику, імпровізаційний джаз, поетичні читання, video art і т.д. Фестиваль швидко став найпопулярнішим молодіжним фестом країни. Вже у 2014 р. Фестиваль став учасником рейтингу «100 кращих подій для українського туризму» (Traveling Marketing 3D). Мурали, створені в рамках фестивалю, єдині представники України у міжнародному проєкті Google Street Art Project.

Кошти на мурали вишукувалися у партнерів, спонсорів, а також збиралися на благодійних платформах. Художників запрошували з України, Білорусі, Польщі, Німеччини, Іспанії, Італії, Франції, Австралії, Аргентини та

ін. Багато художників-муралістів, згодом, самі бажали стати творцями стінописів у рамках фесту. В рамках фестивалю обиралися будинки, на яких планувалися мурали, художникам надсилалися площини, а вони пропонували ескізи малюнків.

Мурали намальовані на різних площинах і у різних районах міста. Аби побачити найцікавіші, треба витратити кілька годин пішки. Але екскурсія цими об'єктами того вартує, оскільки мурали Кам'янця внесені до 100 найкращих в Україні. Отож, вирушаємо найоптимальнішим, на нашу думку, маршрутом. Але оглядати мурали можна і поступово, район за районом. Нижче піде розповідь про мурали міста, їх розташування у кварталах міста, адреси та послідовність на маршруті.

Відзначимо одразу, що два мурали, до яких варто їхати цільово, аби побачити, це мурал за адресою Нігинське шосе, 55 «Крізь галактику до зірок» чи просто «Галактика» (рис. 1а) та мурал за адресою Князів Коріатовичів, 50 (рис. 1б).

Автором «Галактики» є команда Ultraboys з Іспанії (Pant і Dems). На муралі зображений стилізований чоловік, на капелюху якого розкинуте зоряне небо. Цікаво, що імена художників зашифровані буквами знизу чорної голови.

Автором другого муралу без назви є Etan Crem, який зображає людські слабкості, зокрема лінь та плинність часу.

Рис. 1а

Рис. 1б

Рис. 1а та 1б. Мурали за адресою Коріатовичів, 50 та Нігинське шосе, 55. Фото з мережі інтернет.

Розпочати рекомендуємо з вулиці Героїв Небесної сотні мікрорайону Черьомушки, ближче до залізничного вокзалу. На будинку №48 мурал «**Портрет дівчини**», який уже, на жаль, добряче потріскався. Авторкою муралу є Юлія Волчкова, створений же він у 2013 р.

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 2. та Рис. 3 «Портрет дівчини» та «Тигр» Юлії Волчкової по вул. Героїв Небесної сотні. Фото з мережі інтернет

На стіні кінотеатру «Юність», будинок 38, знаходиться мурал «**Запальний танок**» (рис.4.). Кошти на фарби зібрані через «Спільнокошт». Автор стінопису художник під псевдо O'Prime (Oleksii Pryimak). Мурал вражає глибоким змістом, що відповідає подіям того року. Він присвячений подіям Майдану і зображує двох дівчат в національному вбранні, які танцюють серед палаючого полум'я битви [5]. На жаль, під дахом розважального центру уже приховали частину малюнку.

Рис. 4 «Запальний танок». O'Prime. Фото з мережі інтернет.

«Re\$publika-2014», що проходила 5-7 вересня, на тлі подій у країні, пройшла під гаслами «Мистецтво – наша зброя», «Україна єдина» та «Схід і захід разом». Усі, хто бажав, могли приєднатися до майстер-класів, екоакції, зйомці соціального екороліку, перегляду фільмів на велосипедах Rover Film. Також фестиваліники обмінювали старі телевізори на безкоштовні квитки на «Республіку». Також Вірменську площу на час фестивалю прикрашав фотопроект (фотосушка) «Україна – це кожен!» [8].

Тут знаходиться ще один мурал, який ви не зможете оглянути, оскільки він розташований на даху кінотеатру «Юність», – «Дівчина-художниця», авторства O'Prime-«NoMad» (рис.5.). Його можна було побачити через ресурс GoogleMaps.

Рис.5. Дівчина-художниця на даху «Юності». Фото з мережі інтернет

За рогом кінотеатру – невеликий малюнок «Гойдалка на газовій трубі.

Поруч, на стіні магазину «Мрія», що носить назву «Тигр», авторства теж Юлії Волчкової (рис 3.). Малюнок, ніби мультиплікаційний. Хтось вбачає у зображенні агресивний оскал, а хтось – посмішку (рис.3). Ці мурали одні з найперших, тому час залишив свої сліди, однак навряд чи вони будуть відреставровані та чи варто.

Наша наступна мета – 30-метровий мурал на вул. Івана Мазепи, 17 створений у 2016 р. на **честь українсько-швейцарської дружби** (рис.6). Малюнок у стилі кубізму та символізму, зображає легенду про братів Коріатовичів, які полюючи на оленя віднайшли місто. А друга історія Вільгельма Телля, якому довелося влучити в яблуко на голові сина. 2 стріли, поцілені у яблуко символізують дружбу між народами. Намалювали у стилі полі-арт. Працювали четверо людей повних три дні. «Приїхали за тиждень до початку фесту», – як зазначав художник. Авторами є М-97 та луцький дизайнер Катя Яцушек[2]

Рис. 6. Мурал на честь українсько-швейцарської дружби. Фото з мережі інтернет.

Наступні цікаві мурали розташовані на вулиці Драгоманова. Два з них на будинку спортивної зали ліцею №9 (вул. Драгоманова 12) «Амур» (рис 7.), авторства О'Prime, та «Казкова країна» (рис.8), художник Пастушак з Хотина. «Амур» - це бачення муралістом міфу у художньому стилі епохи Відродження.

Рис. 7

Рис. 8.

Рис. 7 та 8. Мурали за адресою Драгоманова 12. Фото О.Кух

Продовжуємо нашу мандрівку до перехресть вулиці Огієнка та Данила Галицького. На будинку, що на перехресті, мурал «Прапори» (рис.9). Його створила під час «Re\$publika-2015». Автор – аргентинський художник AMOR (Jorge Romes). Андрій Зоїн, засновник фесту, дізнався, що предки художника

були з Кам'янця-Подільського, тому і запросив його. Для цього небайдужі навіть почали перераховувати кошти для організації переїзду та закупки необхідної фарби.

Рис. 9. «Прапори». Автор. Фото з мережі інтернет

Абстрактний мурал має глибокий зміст. За словами художника, ці кольорові фігури і клаптики – умовні прапори різних країн. «Але навіщо нам ділитися на країни, якщо усі ми – мешканці планети Земля?», — запитує Jorge Pomes [3].

На цьому ж будинку новий мурал, створений у 2023 р., присвячений загиблому воїну – кам'янчанину Максиму Квапишу з позивним «Булінь». Художник прагнув фотографічно відтворити зовнішність героя (рис 10) [11].

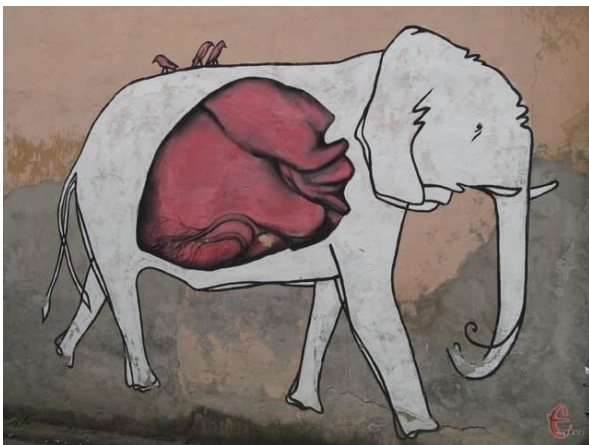
**Рис.10 «Булінь»
Квапиш Максим.
Фото з мережі інтернет**

Муралі стали і частиною декору кав'ярень та магазинів міста. На розі вулиці Д. Галицького та Лесі Українки стіни кав'ярні «Трое в каное» розписані мальовничими реалістичними стінописами на тему індіанців (рис 11). Автором є, судячи з автографу, художник WackGogh. Стінопис ефектно виділяється і доповнюється тотемом

Рис. 11. «Троє в каное». Фото з мережі інтернет

Рухаємось вниз вулицею, до будинків №1, 2, 3. де залишилися малюнки від фестивалю 2013 р. На будинку №2 зображено «Слона з великим серцем» (рис 12а-12б). Це малюнок австралійської художниці з ніком Еріна. Це п'ятий або шостий її малюнок на цій стіні. Художниця постійно сумнівалася, а тому перемальовувала. В результаті після тижневої роботи вона залишила кам'ячанам на згадку такий малюнок [5].

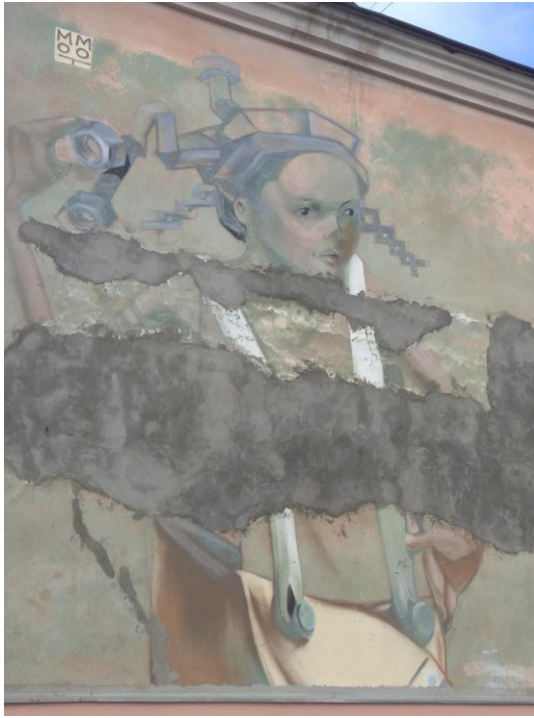

Рис. 10а Слон. Було.

Рис.10б Стало...

Через дорогу на будинках №1 та №3 зображено «Дівчину з болтом» «Дівчину з навушниками». Це малюнки художниці Дарини Момот, що пропагує ідеї фемінізму. А малюнки об'єднанні однією ідеєю – на одному вона зобразила дівчинку, яка дістає із сумочки болт і вкручує його в голову, а на наступному малюнку – болти вилітають з її голови (рис. 13 -14).

Рис. 13. Дівчина з болтом

Рис.14. Без болтів

Будинок №5 теж прикрашений малюнком – Обличчя чоловіка.2014 р. Але автора ми не знаємо (рис 15).

Рис. 15. Обличчя чоловіка. Фото О.Кух

Прямуємо до готелю «7 Днів» на перехресті вулиць Огієнка та Соборної. На стіні готелю красується малюнок «Музика життя» (рис.16). Автор з ніком O'Prime уже малював на фестивалі раніше, а у 2014 р. вирішив творити взимку. Стінопис трактується таким чином: колесо історії, на яке натягується нитка життя. Не випадково на контрабасі грають не смичком, а мечем. Така історія Кам'янця, з численними

нападами і обороною. Щит з сонцем, гербом міста, що захищає його від негараздів. А над усім цим гарбуз, який символізує повітряну кулю. І не дарма, адже перший офіційно зареєстрований політ на повітряній кулі зареєстрований саме у Кам'янці-Подільському. А на місці серця найдорожче, що є у кам'янчан – фортеця [9].

Рис. 16 Музика життя. О'Prime. Соборна, 4. Фото О.Кух

Рис.17 Космічний олень. Ку-2.

Наступні мурали за нашим маршрутом знаходяться по вул. Степана Бандери. На будинку №49 зображено вражаючого **«Космічного оленя» (ф.17)**, на своїх рогах несе наше місто. Автори – Ку-2 так побачили легенду про заснування міста. Малюнок дуже яскравий і деталізований. І ми його рекомендуємо як такий, що обов'язкова треба побачити.

Ідемо до перехрестя вулиць Степана Бандери та Князів Коріатовичів, тут на будинку педагогічного факультету КПНУ ім. І. Огієнко намальовано дівчину з бандурою, мурал називається **«Життя – це момент» (рис.18)**.

Малюнок у 2016 р. виконала київська художниця Ксенія Шляхтина, на створення муралу їй знадобилось три дні. Малюнок створено в рамках національного проекту «Герої вулиць». Мурал зображає темношкіру дівчину, яка натхненно, повністю віддано моменту творчості, грає на бандурі. Цей образ – збірний, він відображає саму музику як вид всенародної творчості, яка наділена первісністю, експресією афроамериканських виконавців та чуттєвістю, тендітністю самої дівчини [12].

Рис.18. «Життя – це момент». Ксенія Шляхтина. Фото з мережі інтернет

Вулицею Князів Коріатовичів прямуємо до парку «Водойма». Наша мета – дворик піцерії «Мій смак» (вул. Івана Мазепи, 6) там намальовано **портрет Чарлі Чапліна (рис.19)**. Його власноруч намалював Арсен Мірзоян, який був виконавцем на фестивалі 2016 р. За словами виконавця, цей персонаж і актор його дуже надихають, навіть пісня «Джеральдіна» присвячена дочці Чапліна.

Рис. 19. Чарлі Чаплін. 2016 р. Фото з мережі інтернет

Поруч, на будинку №5, де розташована музична школа, намальовано **повітряні кулі і мости (ф.20)**, символи нашого міста. Мурал створено у 2012 р., авторами є Kislow & artists. Польоти на повітряних кулях над Кам'янцем-Подільським надихають художників.

Рис.20. Мости та кулі. 2013 р. Автор фото О.Кух

Вирушаємо у напрямку Старого міста.. На вулиці Зарванській, 5 одразу кілька муралів. Повертаємо праворуч до будинку №6. тут на стіні мурал **«Велетні» (ф.21)**. Це малюнок першого фестивалю 2011 р., художник Олексій Kislow. Сюрреалістичне зображення, де розміщені високохудожні образи

Рис.21. Велетні. Kislov, 2011

людини серед дерев та замку-міста з людським обличчям. це теж трактування

однієї казки про місто, ніби воно було столом для велетнів, а, коли вони зникли, тут виникло місто [9].

А навпроти, на будівлі кафе «Кружало» (Зарванська,56), найновіший мурал Старого міста – «**Симон Петлюра**» (рис.22). Створений на благодійні кошти, як подарунок місту до 100-річчя Української революції. А ще він входить до Книги рекордів Гінеса України як найбільший мурал у країні.

Автором масштабного стінопису, площа якого 200 квадратних метрів, став тернополянин – художник Тарас Довгалюк, який нині мешкає у Львові. Підготовка до роботи тривала 9 місяців, а на її виконання пішло чотири дні, 30 аерозольних балончиків і 30 літрів фарби. Обійшовся мурал у 50 тисяч гривень [9].

Рис.22 «Симон Петлюра». Фото О. Кух.

Ідемо далі вулицею Зарванською: на стіні будинку № 2 ще два невеликих малюнки, які символізують історію міста-острова «**Корабель**», «**Місто-острів**» (рис.23-24). За однією з версій, художник Олексій Стець тишком намалював їх у 2012 р., побачивши стіну як полотно. А за іншою версією авторами є колектив художників Андрій Бусел, АКА, Nutkasmachna і він створений у 2011 р.[7]

Рис. 23-24. «Корабель» та «Місто-острів»

Вулицею Татарською прямуємо у напрямку історичного факультету КПНУ. У дворі знаходиться ще два малюнки – «Обличчя дівчини» та «Сова». Вони не такі виразні, а тому їх можна пропустити.

Уваги заслуговує і малюнок з ліпленням, що демонструє красу природи України, на стіні магазину шпалер на розі провулку Гімназійного та Троїцької. Він авторства власників магазину.

Рис.25. «Містичний кіт». Тетріс. Фото з мережі інтернет

На розі будинку на вул. Польський ринок, 2 з безлічі завитків створений малюнок фантазійного кота (рис.25), якого можна роздивлятися безкінечно і віднайти рибку, ключ, квітку та інші цікаві малюнки. Малюнок Re\$publika-2011, авторства колективу «Тетріс».

Вирушаємо вулицею Довгою до військових казарм, та через місток преходимо на район міста Руські фільварки. Наступні мурали розташовані у дворі «Гала готелю» на вул. І. Франка, 99. Прямуюємо туди. Цей готель кілька років поспіль був полотном для створення малюнків. Сьогодні ми бачимо лише останній «Green», чи «Берегиня» (рис.26), авторства художньої формації KD, 2012 р..

Інші втрачені з часом, їх можемо побачити лише з архівних фото (два з них було зображено на мощенні двору перед готелем).

Рис. 26. «Green». вул. Франка , 99. Фото з мережі інтернет

Наступне місце – пансіонат «Поділля» по вул. Лесі Українки, 112. Його стіни мають два мурали – «Лицар» (рис.28), «Абстракція на тему історії міста» (рис.27). Останній уже не можемо побачити. Мурали створені у 2013 р., колективом художників «Вакцинація» (Валерій Valeo Кописов, Сергій Serko & Маріана Tarish). Художники вирішили поєднати «кам'яне» минуле і сучасність Кам'янець-Подільського, тож створили цікаву картину-розповідь про місто і його жителів.

Рис. 28. «Абстракція на тему історії міста.

Малюнок на даху «Дівчина в окулярах» (ф. 29), створив художник Korobkov у 2015 р., але роздивитися його не вдасться, хіба з допомогою дрону.

Рис. 28 Лицар

Рис. 29. Малюнок на даху.

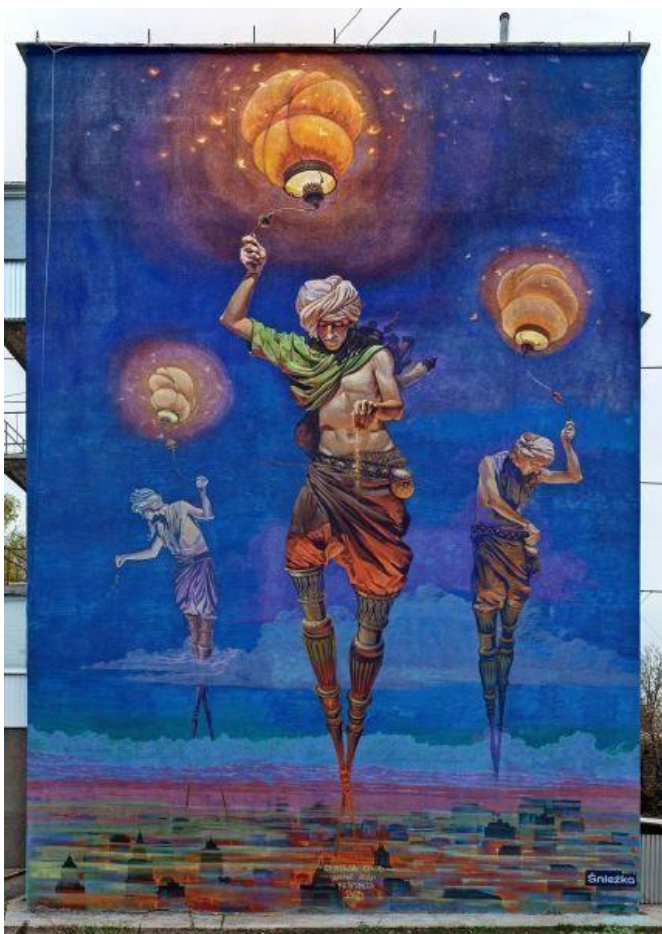
Прямуємо до проспекту Грушевського, а далі цією вулицею до перетину з вул. Панівецькою. На будинку №5 мурал «Матрос Кішка» (рис.30). Автори – Олексій Kislow і Михайло Korobkov. На муралі зображений Петро Маркович Кішка — легендарний матрос, учасник Кримської війни, який народився неподалік від Кам'янець-Подільського, в селі Ометинці. Малюнок вражає розміром і добре помітний, особливо для гостей міста, що в'їжджають з боку мосту «Стрімка лань».

Рис. 30 «Матрос Кішка» Фото з мережі інтернет

Рухаємося далі проспектом до перетину з вул. Драй-Хмари і повертаємо ліворуч, до дитячого садочка № 16 «Айболіт». Тут в рамках фестивалю на стіні намальовано **контур фортеці**.

Повертаємося назад до перехрестя вулиць та рухаємося по Драй-Хмари до вулиці Дмитра Саса, 2а. Тут у 2013 р. зображено чи не найкращий і наймасштабніший мурал **«Посівачі снів» (рис.31)**,

який внесений до списку кращих в Україні та світі. Художники, донецький колектив «Добрі люди» (Олександр Брітцев і Олександр Гребенюк), вирішили створити фантазійний світ.

На стіні зображені три сіяча снів, які наче пливуть над нічним містом. У руках вони тримають світильники, які освітлюють їм шлях. Ноги у них незвичайні, у вигляді величезних факелів. Як кажуть художники, під час роботи вони вирішили проекспериментувати з ідеєю змішання реальності і вигадки. Експеримент вийшов дуже вражаючим Його площа становить сто квадратних метрів[9].

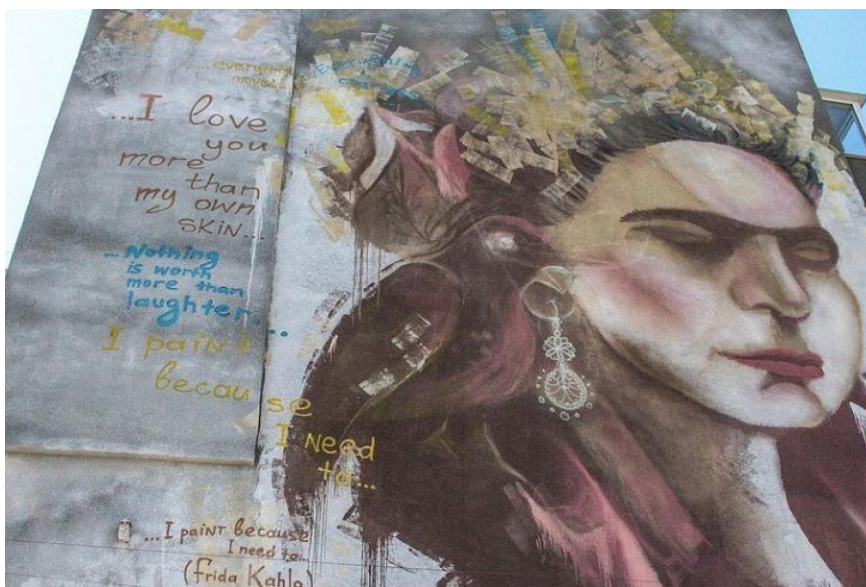
Рис. 31. «Посівачі снів». Добрі люди. Фото з мережі інтернет

На сусідньому будинку мурал **«Фріда» (рис.33)** по вул. Дмитра Саса, 2б., у 2014 р. мурал авторства О'Prime. Стінопис присвячений творчості мексиканської художниці

Фріди Кало, яка оспівувала мексиканську культуру, поєднуючи стилі кубізму, символізму та сюрреалізму.

Знаємо, що на даху колишнього заводу «Електрон», що поруч теж є мурал «Тризуб» (рис.33), але побачити ми його не маємо можливості, лише на сайті фестивалю «Республіка».

Рис.32. «Фріда» О'Prime.. Фото з мережі інтернет

**Рис. 33. Тризуб. Завод «Електрон».
Фото з мережі інтернет**

Тут наша довга екскурсія завершується. Пішки, з часом на фотографування, екскурсія може тривати до 6 год і протяжність до 9,5 км. Але можна вивчати мурали частинами. Окремо – Старе місто. Окремо, центр – вулиці Драгоманова, Данила Галицького, Князів Коріатовичів. Окремо, вулиці Дмитра

Саса, Панівецька та район Руських фільварок. Можна по роках, але це буде складніше. Екскурсія тривала і вимагає фізичної підготовки, але дає можливість оглянути усе місто, та майже усі мурали. Крім того ми фіксували нові графіті на стінах та оцінювали їх мистецьку цінність. Адреси на вигляд малюнків ми подамо у додатку А.

Є ще два стінописи, які не пов'язані з фестивалем Re\$publika – це на стіні пабу «Luna» «Космонавт» (рис.34) на розі вулиць Шевченка і Героїв небесної сотні та на будівлі Державної пожежно-рятувальної служби №5 (проспект Грушевського, 2Б) «Рятувальник» (рис 35). Оскільки вони оспоронь, то до них теж треба їхати цільово. Автори, на жаль, невідомі, своїх автографів вони не залишили

Рис. 34 «Космонавт» Фото О.Кух

Рис. 35 «Рятувальник» Фото О.Кух

Гадаємо, що створення муралів буде продовжуватися і місто прикрасить ще не один стінопис з глибоким змістом.

Оцінка муралів у мешканців міста різна. Багато хто не бачить цінності в мурал-арті і вважає, що теми малюнку варто узгоджувати з мешканцями району. А хтось може сказати, що це варіація на тему розпису української хати. У будь-якому випадку, мурал-арт є реальністю будь якого сучасного міста, тому давайте оцінювати їх як мистецькі об'єкти, які може побачити більша аудиторія. А як і у кожного твору мистецтва у муралів є свої поціновувачі та критики.

3. ТЕ, ЧОГО УЖЕ НЕ ПОБАЧИМО

З часів першої Республіки 2011 р. пройшло уже 13 років, тому ряд муралів і малюнків уже зникло, через руйнації будівель, сезонні опади чи ремонт будівель. Однак, всесвітня павутина зберегла для нас їх зображення і можемо їх знову побачити та пригадати на світлинах архіву фестивалю та пригадати, які музичні виконавці приїздили до нашого міста.

Рис.34. «Павутина сердець». Фото з мережі інтернет

Розпочнемо зі Старого міста, саме воно стало першим арт-майданчиком фестивалю як художнім так і музичним. Отож, першу будівлю, яку розмалювали митці, були руїни магазину «Смотрич», що розташовувався на розі вулиці Зарванська, 7 та Троїцької площі, одразу біля Новопланівського мосту. Будівля була розписана з середини та ззовні.

Рис.35. Коловорот. Фото з мережі інтернет

Малюнки носили філософський характер та були доповнені інсталяціями – нитками-павутинням у вікнах (рис.34). На стіні ззовні був коловорот із долонь, які тримали, щось важливе для міста, як наприклад фортецю та зображали історію. Автори цього розпису Zukclub. Сьогодні універмаг перебудований у житловий будинок (рис.35).

У середині ще була намальована символічна комета (рис.36), а ззовні – зображення серця.

Рис.36. Комета. Фото з мережі інтернет

На стіні сусіднього з універмагом будинку було зображено ряд малюнків людину що біжить, серце, мавпочок контур жінки (рис.37) намальованих під час першого фестивалю. Сьогодні це суцільний житловий квартал з нових будинків.

Рис. 37. абстракції. Фото з мережі інтернет

Уже немає жука-сонечко у Петропавлівському провулку та чудернацьких котів, ближче до Троїцької площі. Спочатку його сплюндрували, а сьогодні на його місці напис-графіті, лише злегка проглядається листочок та вусики жука (рис.38).

Рис.39 Башта

Рис. 38. Жук-сонечко

Рис. 39-38. Жук-сонечко та «Голова-башта». Фото з мережі інтернет

На вулиці Зарванській, 10, навпроти коледжу культури, уже немає голови з баштою чи то замку з обличчям (рис.39). Певно була «пожертвована» під час ремонту будинку, сьогодні стіна просто пофарбована.

Рис.40. «Сучасне витісняє минуле». Фото з мережі інтернет.

Біля Лебединого озера уже немає муралу, що зображав постер зі сценою картини Мікеланжело «Створення Адама», який був пошкоджений та розмальований графіті (рис.40). Мурал 2012 р ніби символізував як нове мистецтво витісняє старе. На його місці сьогодні веранда кав'ярні «Мавка».

Рис. 3-D-графіті в дворі Гала Готелю. Фото з інтернет мережі.

Гала-готель, по вул І. Франка, 99, кілька разів ставав арт-майданчиком. Збереглося кілька муралі на стінах, але два муралі чи точніше 3-D-графіті. Перед Гала-готелем хотинський художник Володимир Пастушак з командою створили тривимірний драконівський апокаліпсис у кам'янецьких пейзажах за картиною Сергія Михайлова наступного року, 2016 у дворі була намальована і фортеця (рис.41).

На перетині вулиць Чехова та Хмельницьке шосе, на паркані було намальовано дві чорно-білих риби. Сьогодні одна закрита рекламним банером інша ледь помітна (рис.42.).

Рис.42. «Рибка». Фото з мережі інтернет.

На вулиці Огієнка, 41 група художників клубу «Графіт» під час «Республіки» 2011 та 2012. вирішили зобразити звичайнісіньке місто, щоправда, воно опинилося на голові бика (рис.43). Малювали його два роки і залишили мурал трохи незавершеним, щоб художників запросили знову на фестиваль. Сьогодні, цього муралу уже нема.

Рис.43. «Місто на голові бика». Фото з мережі інтернет.

По вул. Соборній, 27 було зображено око, що символізувало Землю, яка плаче через екологію. Таким чином художник М-97 прагнув привернути увагу до забруднення планети (рис.44.).

Рис.44. «Око землі». Фото з мережі інтернет.

Як відомо, з історії фестивалю, з часом художники приїздили і без запрошення, прагнучи стати частиною «Республіки». Прагнучи зібрати кошти на великий малюнок самостійно, вони пропонували свої послуги у малюванні реклами для магазинів та привертали увагу до своєї творчості. Часто, малювали невеликі малюнки на парканах чи напівзруйнованих будівлях, які уже не збереглися (рис.45).

Рис.45. Фото з мережі інтернет.

Ще один важливий малюнок, який залишиться в історії фестивалю 2015 р – найменше графіті-мурал, що зображає жовту пташку чи то колібрі чи зяблика (рис.46.). Його розміри 2 на 5 см і дуже детально промальованій. Спочатку

адресу тримали у таємниці, а знаходився він на водостічній трубці по вул. Лесі Українки, біля офісу «Ланет». Визнаний найменшим графіті в Україні

Рис.46. Найменший мурал. Фото з мережі інтернет.

Час невинно впливає на усе. Якщо розглядати мурали, як твори мистецтва, то варто пам'ятати і про ті, які залишились лише в мережі інтернет. Розглядати та оцінювати, який посил несли ці малюнки до мешканців нашого міста. Їх можна переглядати на уроках та гуртках, відтворити у малюнках, трактувати з точки бачення нового покоління. Придумати кілька ігр та завдань та оцінювати втрачені мурали як частину історії міста, мистецьку частину.

ВИСНОВКИ

Гейміфікація та діджиталізація освіти, доступність гаджетів змінила освітній процес. Проте є первірні форми занять, які будуть цікаві і корисні завжди, такі як екскурсія. Тему, зміст, завдання, тривалість екскурсії педагог може підбирати сам, а також провести її самостійно чи домовитися з фахівцем у відповідній сфері. Чим цікавіші та різноманітніші теми екскурсій тим ширший кругозір формується в молодого покоління.

Проживаючи в туристичному місті, можливостей та тем для пізнавальних та навчальних екскурсій дуже багато. Однією з таких є і екскурсія мурами міста. Вони є не лише кольоровими малюнками на фасадах будинків, а й виконують функцію з підвищення привабливості, естетизації міського простору. Такі зображення на великих будинках роблять їх більш комфортними, дружніми для візуального сприйняття, ближчими до людського масштабу.

В Кам'янці-Подільському, мурами є частиною мистецької історії міста, яку варто знати. Зважаючи на те, що створення стінописів долучилися художники з різних куточків світу. Майже усі мурами дуже великі і мальовничі, місто має уже і своїх рекордсменів – найбільший мурал «Симон Петлюра», найменший – колібрі, та внесений до списку найкращих у світі – «Посівачі снів».

Вивчення муралів, як мистецьких об'єктів формує гарний смак, а огляд районів і вулиць з цими малюнками допомагає вивчати місто. Тому, варто до списку навчальних екскурсій долучити і маршрут екскурсії з вивчення муралів для здобувачів освіти ЗЗСО та позашкільних закладів.

Словник-довідник термінів

А СЕККО чи альсекко – (від італ. *al secco* або італ. *a secco* — *по сухому*) — настінний живопис, який виконується, на відміну від фрески, по твердій, сухій штукатурці, повторно зволоженій. Використовуються фарби, розтерті на рослинному клеї, яйці або змішані з вапном. Альсекко дає вираш в темпі, дозволяючи розписувати за робочий день велику площу поверхні, ніж при фрескового живопису, але є не настільки довговічною технікою.

ВІТРАЖ – декоративний елемент у прикрашенні вікон з декоративною метою, або як засіб, коли необхідно приховати невдалий вид з вікна, виготовляється із кольорового скла, або кольорового оргскла, перегородки між такими скляними елементами з'єднуються. Раніше для з'єднання використовували олово, свинець, як метали, що легко піддавались обробці.

ГРАФІТІ – (італ. *graffiti*, що походить від *grafficare* — «дряпати», дослівно «надряпані») — спершу так називали одну з технік настінного малярства. Насамперед закодований текст, символіка якого відбиває визначені події культурного, політичного або громадського життя соціуму, членами якого є його.

МОЗАЇКА – (фр. *mosaïque*, італ. *mosaico*, лат. *musivum*, букв. «присвячене музам»; грец. *μουσα* — «муза») зображення чи візерунок, виконані з кольорових каменів, смальти, керамічних плиток, шпону та інших матеріалів.

МОНУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО – (від лат. *monumentum* — пам'ятник) — рід образотворчого мистецтва розрахованого на масове сприйняття. Твори монументального мистецтва відрізняються величиною і значимістю ідейного змісту, мають, зазвичай, суворі узагальнені форми і, як правило, створюються з довговічних матеріалів.

МУРАЛ – надзвичайно великий витвір мистецтва, найчастіше картина чи велике графіті нанесене на плаку поверхню – стіну будинку чи забор. Сучасне зображальне муличне мистецтво, що вирізняється деталізацією та реалістичністю.

ФРЕСКА – (від італ. *fresco*, дос. «свіжий») – живопис на вологій штукатурці, одна з технік настінного малярства, протилежна до «альсекко» (розпис по сухому). Робилися за допомогою шматків каменю, природних барвників та інших засобів.

Ф'ЮЗИНГ Різновидом вітража є коли для з'єднання кольорових шматочків скла використовується спікання без застосування металевих або клейових перегородок.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг
[//https://tourlib.net/books_ukr/velychko9-3.htm](https://tourlib.net/books_ukr/velychko9-3.htm)
2. Мурал дружби створили у Кам'янці // <https://khm.depo.ua/ukr/khm/mural-druzhibi-stvorili-v-kam-yantsi-03092016112500>
3. мурал з Петлюрою прикрасив вулицю Кам'янця-Подільського // <https://rubryka.com/2019/07/31/mural-iz-petlyuroyu-prykrasyv-vulytsyu-kam-yantsya-podilskogo/>
4. Островерхова Н. Навчальна екскурсія та її аналіз//<https://osvita.ua/school/method/technol/728/>
5. Подорожуємо Хмельниччиною. Кам'янець-Подільський – картинна галерея просто неба
https://ye.ua/podorozhi/24328_Podorozhuємо_Hmelnichchynoyi_Kam_yanec_Podilskiy___kartinna_galereya_prosto_neba.html
6. Сутність екскурсійної діяльності
http://megalib.com.ua/content/7976_51_Sytnist_ta_osnovni_ponyattya_ekskyrsiinoi_diyalnosti.html
7. У Кам'янці-Подільському відбувся четвертий фестиваль «Республіка» 2014 https://md-eksperiment.org/etv_page.php?page_id=3619&album_id=74&category=СТАТТІ
8. У Кам'янці-Подільському з'явився новий мурал // <https://kr.20minut.ua/Kult-podii/u-kamyantsi--podilskomu-zyavivsvya-noviy-mural-10550106.html>
9. У Кам'янці-Подільському з'явився найбільший мурал в Україні
<https://rubryka.com/2019/07/31/mural-iz-petlyuroyu-prykrasyv-vulytsyu-kam-yantsya-podilskogo/>
10. У Кам'янці-Подільському створили найменше графіті в Україні // https://ye.ua/kultura/22169_U_Kam_yanci_Podilskomu_stvorili_naumentshe_grafiti_v_Ukrayini.html
11. У Кам'янці-Подільському створили мурал на честь воїна із позивним «Булінь»// <https://www.xm-inside.com/news/u-kam%CA%BCyanczi-podilskomu-stvoryly-mural-na-chest-voyna-iz-pozyvnyum-bulin/>
12. Українська «Республіка»: як графіті оживляють спальні райони
<https://hmarochos.kiev.ua/2015/04/22/ukrayinska-respublika-yak-grafiti-ozhivlyayut-spalni-rayoni/>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Мурали Кам'янця-Подільського створені «Re\$publikoю» і не лише

Рік створення	Автор	Назва	Адреса	Вигляд
2023		Прихисток	Сходи біля Лебединого озера	
2023		«Булінь» Квапиш Максим	Вул. Данила Галицького	
2021	WackGogh	Троє в каное	Данила Галицького,10	
2019	Тарас Довгальок	Симон Петлюра	Вул Зарванська, 56	

2016	Арсен Мірзоян	Чарлі Чаплін	Вул. Симона Петлюри, 6 (дворик піцерії «Мій смак»)	
2016	М97 та луцький дизайнер Яцушек Катя	30 – метровий мурал присвячений Україно-Швейцарській дружбі	вул. Івана Мазепи, 17	
2016	Ксенія Шляхтина		Вул.	
2016	Kalkov		Закинуте приміщення вул. Івана Мазепи, 29 Уже не існує	
2015	AMOR (Jorge Pomes)	Прапори	Вул..Огієнка, 41 (перехрестя вулиць Д.Галицького та Огієнка)	
2015	Коробков	Портрет дівчини	вул. Лесі Українки, 112 малюнок на даху хостелу «Поділля»	

<p>2015</p>	<p>Анна Звягінцева</p>	<p>Зяблик чи колібрі</p>	<p>Вул. Лесі Українки, 22 Найменший мурал в Україні, внесений в Книгу Гіннеса 2X5 см Уже не існує</p>	
<p>2015</p>	<p>Амор (Jorge Romes)</p>	<p>Прапори</p>	<p>Перехрестя вул Огієнка та Данила Галицького</p>	
<p>2015</p>	<p>Korobkov</p>	<p>Дракон</p>	<p>Вул. Лесі Українки, 84, Гала Готель, подвір'я уже не існує</p>	
<p>2014</p>	<p>O'Prime</p>	<p>Музика життя</p>	<p>Соборна, 4 (готель "7 Днів")</p>	
<p>2014</p>	<p>O'Prime - "NoMad".</p>		<p>Вул. Героїв Небесної сотні (колишня Червоноармійська, 38) дах кінотеатру "Юність"</p>	

2014	O'Prime	"Frida".	Вул. Дмитра Саса, 26	
2014	Kalkov	Круговоро Т	Вул. Лесі Українки, 112, Турбаза «Поділля»	
2014	М-97	Запальний танок	Вул. Героїв Небесної сотні (Червоноармійська), 38, кінотеатр «Юність» ЧАСТКОВО ЗАКРИТИЙ	
2014	Команда Республіки.	Тризуб	Вул. Маршала Харченко, 22б, дах заводу «Електрон»,	
2014	Ку-2 (Донецьк)	Фортеця	Стіна дитячого садочку № 16	
2013	DXTR	"Mother".	Вул. Героїв Небесної сотні, 25	
2013	Юлія Волчкова		Вул. Героїв Небесної сотні, 48	

2013	М-97	Око, що плаче	Вул. Соборна, 27(29а)??	
2013	Ку-2.	Космічний олень	Вул. Степана Бандери, 46	
2013	Коробков	Сова	Вул. Татарська, 14.	
2013	Дарина Момот	Слон з великим серцем	Вул. Данила Галицького, 1	
2013	Уляна Нешева	Дівчина з болтом	Вул. Данила Галицького, 3 Частково пошкоджений	

2013	Уляна Нешева	Дівчина з болтом	Вул. Данила Галицького, 3 <i>Частково пошкоджений</i>	
2013	Sactuse Maria (Італія)		Вул. Данила Галицького, 3	
2013	Вакцинація.	Лицар	Вул. Лесі Українки, 112, турбаза «Поділля»	
2013	Sactus e Maria.		Вул. Соборна, 15 Стіна магазину. <i>Уже не існує</i>	
2013	Художники збірні	Казкова країна	Вул. Драгоманова, 12, Дитячий майданчик ліцей №9	
2013	Добрі люди (Олександр Брітцев та Олександр Гребенюк)	Посівачі снів	Вул. Дмитра Саса, 2а	

2012	Kislow & Korobkov	Матрос Кішка	вул. Панівецька, 5	
2012	Kislow & artists	Повітряні кулі і мости	вул. Симона Петлюри, 5, Художня школа	
2012	Kislow & Ultraboys	Космічна абстракція	вул. Огієнка та Героїв Небесної сотні . Напроти кафе «Мономах». Уже не існує	
2012	Ultraboys	Крізь галактику до зірок	Вул. Нігинське шосе, 55	
2012	KD.	Green	Вул. Лесі Українки, 84, Гала Готель	
2012	<i>Etam Crew</i> Przemyslaw Blejzyk (Sainer - Etam Crew) – Польща Mateusz Gapski (Bezt – Etam Crew	"	Вул. Князів Коріатовичів, 50	

2011	Андрій Бусел АКА Hutkasmac hna Або Олексій Стець		Вул. Зарванська, 2	
2011	O'Prime	Амур	Вул. Драгоманова, 12, ліцей №9	
2011	Zukclub,		Зарванська, 7, старий ЦУМ «Смотрич». Уже не існує	
2011	Андрій Бусел Hutkasmac hna		Вул. Князів Коріатовичів, 1, Лебедине озеро уже не існує	
2011	Zukclub		Вул.. Зарванська, 9 Уже не існує	

2011		Сонечко	Троїцька площа Уже не існує	
2011		Ключ	Вул. Іоанно- Предтеченська, 3 Змінена	
2011	Тетріс	Містичний кіт	Польський ринок, 2	
2011	Kislow	Велетні	вул. Зарванська, 6	

2011	Kislow		вул. Зарванська, 8 Уже не існує	
2011			Вул. Лесі Українки, 84, Гала Готель	
2011	Графіт	Місто на голові бика	Вул. Огієнка, 41 уже не існує	
?	?	Риба	Перехрестя вул. Чехова та Хмельницьке шосе Закрита рекламним банером, побачити неможливо	
2011	?		Вул. П'ятницька, 5	

?	?		<p>Вул.. Т.Шевченка, 20 літній театр біля будинку культури Знищений разом зі спорудою</p>	
?	?	Портрет	<p>Вул. Татарська, 14</p>	
?	?		<p>Вул. Лесі Українки, 84, Гала Готель Уже не існує</p>	
?	?		<p>Вул.. Північна, дворик заводу Претль-кабель</p>	